

**Сайфиддин Мирзозода,
мудири шуъбаи забони
Институти забон ва адабиёти
ба номи Рӯдакии АМИТ**

**Омӯзиши забони яғнобӣ ва аҳамияти он
аз нигоҳи бархе аз муҳаққиқони забонҳои эронӣ**

**Хишифт синчовак, ворзай руғмаста,
Далдаят талқон, умочшинт фаства.
Чанголӣ амуллон, Нава сол аво!
Чуботиат кумочӣ Яғнобшинт васта.**

(Мирзоев, 2012, 117)

**Ширу кулча, дар табок маска,
Далдаву талқон, оши бурида молидаанд.
Чанголӣ молид, соли Нав гуфт!
Чаппотиву кумочро дар Яғноб молидаанд.**

Барои таърихи забони тоҷикӣ, умуман забонҳои эронӣ омӯзиш ва таҳқиқи забонҳои помирӣ ва яғнобӣ ниҳоят муҳиму судманд мебошанд. Забонҳои шарқии эронӣ, ки бозмондаи забонҳои форсии миёна маҳсуб меёбанд, аз ин хотир, дар шаклгирии забони тоҷикӣ нақши муҳим доранд ва ба он аз нигоҳи таърихӣ пояҳои мустаҳкам устувор гузоштаанд. Бинобар ҳамин, омӯзиш ва пажӯҳиши давраи нави таърихи забони тоҷикӣ яке аз масъалаҳои муҳиму боарзиши забоншиносӣ, дар маҷмӯъ забоншиносии гурӯҳи забонҳои эронӣ ба шумор меравад.

Бо вучуди он ки дар ин риштаи забоншиносӣ пажӯҳишҳои зиёде ба анҷом расида бошад ҳам, вале баъзе паҳлуҳои он ҳолӣ буда, ба омӯзиш эҳтиёҷ доранд.

Аз нуқтаи назари андешаҳои методологӣ омӯзиши давраи навро аз ибтидои ташаккули забони тоҷикӣ ва забонҳои бостону миёна оғоз намудан мувофиқи матлаб мебошад. Ба туфайли ҳамин на танҳо хусусиятҳои хос ва услуби забонҳои давраи бостону миёна, инчунин забонҳои шарқии эронӣ, дар мисоли забонҳои помирӣ ва яғнобӣ, балки дар баробари ин вазъияти ин забонҳо дар шароити ҳозира, муносибати онҳо ба давраи гузашта ва минбаъда низ муайян ва муқаррар мегардад.

Аз ин ҷиҳат, роҷеъ ба омӯхтану таҳқиқи сохти грамматикӣ, бавижа луғоти забонҳои помирӣ ва яғнобӣ дар назди мутахассисони соҳа, аз ҷумла соҳибони забон вазифаҳои муҳими илмӣ истодааст. Ба ҳамин минвол, пас аз ҳамаҷониба омӯхтан ва баррасии вижагиҳои ин забонҳо ва забонҳои давраи бостону миёна, имконият ба вучуд меояд, ки ба андешаҳои роҷеъ ба масъалаҳои алоҳидаву ҷудоғонаи бахшҳои забони тоҷикӣ гуфташуда аз нуқтаи назари донишмандони таърихи забон баҳои дақиқ дод.

Мусаллам аст, ки забонҳои шарқии эронӣ, ҷӣ забонҳои шарқии форсии миёна ва ҷӣ забонҳои шарқии нав, ба вижа забонҳои бехату алифбои помирӣ ва яғнобиро бори нахуст эроншиносони хоричӣ, аз ҷумлаи муҳаққиқини Аврупо ва рус омӯхта ба риштаи таҳқиқ кашидаанд. Аз ин рӯ, ба аҳамияти омӯзиши ин забонҳо баҳои бисёр муносибу сазовор додаанд, ки метавон бархе аз он андешаҳои донишмандони хоричиро ёдовар шуд.

Дар омӯзиш ва пажӯҳиши забони яғнобӣ нақши донишмандони Аврупо, аз қабилӣ Г.Юнкер, Г.Готе, В.К.Мюллер ва рус К.Г.Залеман, С.И.Климчитский, М.С. Андреев, Е.М.Пещерева, В.С.Соколова, М.Н.Боголюбов, А.Л. Хромов хеле муҳим аст.

Лозим ба зикр аст, ки вазъи мирӯзаи забони яғнобӣ ва гурӯҳи забонҳои помирӣ зерӣ хатар буда, дар натиҷаи таҳаввулоти давраи нав дар ҳолати ногузир қарор доранд. Бо вучуди ин, моро лозим ва зарур аст, ки ин забонҳои куҳанбунёдро то қадри имкон мисли силсилакӯҳҳои Зарафшону Ҳисор ва Бадахшон дар паноҳи худ нигоҳ дорем ва ба наслҳои ояндаву минбаъда ба мерос гузорем, чунки ин забонҳо сарвати нодир ва таърихии миллати тоҷик мебошанд. Бесабаб донишмандони соҳа ба ин забонҳо баҳои хеле баланд надодаанд. Чунончи, муҳаққиқи олмонӣ Хоннис Шилд арзиши гаронбаҳои ин забонҳоро пай бурдааст. Ӯ солҳои 20-уми асри ХХ, яъне дар авҷи омӯзишу пажӯҳиши забонҳои кӯҳистон ақидаи худро ба таври зайл баён намудааст, ки мо сари гуфтаҳои ин олими нуктасанҷ бояд андеша кунем: «Забонҳои кӯҳистонӣ барои забоншиносӣ бисёр аҳамият доранд. Бинобар ин агар бигӯям, ки ин забонҳо аз тамоми забонҳои ҳиндуаврупоӣ пураҳамияттар ва омӯхтани онҳо барои фанни забоншиносӣ яке аз масъалаҳои муҳим аст, муболиға накардаам. Яке аз ин забонҳо забони яғнобӣ мебошад» (1928, 13-14).

Чунин баҳои баланд ва боарзишро танҳо донишмандони хоричӣ дода метавонанд, ба хотири он ки ин забонҳо барои онҳо қимати махсус

доранд. Мо соҳибони забон бошем ба муҳимму судманд будани забонҳои худ бетаваҷҷуем.

Муҳаққиқи олмонӣ Хоннис Шилд андешаи хешро дар бораи аз забонҳои ҳиндуаврупоӣ пураҳамияттар будани забонҳои кӯҳистон, махсусан забони яғнобӣ, ҳануз дар соли 1928 баён карда буд, ки дар маҷаллаи «Роҳбари дониш» бо алифбои арабиасос нашр гардида ва то ба ҳол аҳамияти худро гум накардааст. Хонаводаи забонҳои ҳиндуаврупоӣ яке аз хонаводаҳои калонтарини забонҳои дунё буда, ба он забонҳои ҳиндӣ, аврупоӣ, славянӣ ва эронӣ алоқаманданд, вале Хоннис Шилд омӯхтани забонҳои кӯҳистон, аз ҷумла забони яғнобиро аз ҳамаи онҳо болотар ва пураҳамияттар ҳисобидааст, ки ин бесабаб нест. Сабаби асосӣ асил будани забонҳои кӯҳистонист, ки бидуни камшумор буданашон асолати бунёдии худро то ҷое нигоҳ доштаанд. Аз ин суҳанҳои донишманд мақоли халқии «Қадри зар заргар бидонад»-ро ба ёд меорад, ки дар ҳақиқат дуруст аст ва ба қадри ин забонҳо танҳо забоншиноси асилу нуктасанҷ расида метавонад.

Дар ҳақиқат ин забонҳо куҳанбунёд буда, барои таърихи омӯзиши забонҳои қадимаи эронӣ, инчунин забонҳои ҳиндӣ аврупоӣ низ муфиду судманд мебошанд. Пеш аз идомаи суҳан аз як дубайтии яғнобӣ ёдовар мешавем, ки ба андешаи мо барои хонанда ва муҳаққиқони соҳа беманфиат нест:

Ҳарбак шавишт, ӣ ғом таскиса ғор,
Яғнобиса тиримишт, нашаишт моҳпи мадор!
Яғноб шавим, ғамтун кишим, хой хойим,
Рунат санҷакти сеним ханти лапивиқ пойим.
(Мирзоев, 2012, 116)

Ба зудӣ меравӣ, як бор ин сӯ нигоҳ кун,
Ба Яғноб меравем, намераи бо мо бародар?
Яғноб равем, гандум корем, хирман кӯбем,
Барраву бузғолаҳоро бубарем лаби ҷӯйҳо поем.

Суҳанҳои Хоннис Шилд аз он шаҳодат медиҳанд, ки дар омӯзиш ва баррасии забони адабии тоҷикӣ, луғот ва соҳти грамматикӣ он осори барҷоймондаи забонҳои бостон ва миёна, забони осори шоирону нависандагони адабиёти классикӣ, махсусан забонҳои зиндаи кӯҳистон, дар мисоли забонҳои помирӣ ва яғнобӣ аҳамияти вижаи таърихӣ доранд.

Дар масъалаи аҳамияти омӯхтани забони яғнобӣ бархе аз донишмандони рус, аз қабили А.Кристенсен, М.Н.Боголюбов,

А.Л.Хромов ва дигарон нуқтаи назари худро баён намудаанд, ки хеле чолиби таваҷҷуҳанд.

А.Кристесен дар бораи нақш ва бузургии забони суғдӣ, бавижа яке аз гӯйишҳои боқимондаи он-забони яғнобӣ, ки бо номи забони суғдии нав низ маъруфият дорад, пас аз ошноӣ ва омӯзиши ин забон ба чунин натиҷа расида ва баъдан андешаи хешро ба таври зайл баён доштааст. Иқтибосро ба забони асл меорем, ба хотири он ки дар тарҷума шаҳди худро дода наметавонад: «Изучение согдийского языка сильно облегчалось, когда Восточном (Китайском) Туркистане были найдены части Нового Завета, переведённые на согдийский язык. Кроме того, потом были опубликованы буддийские тексты, изложенные на ещё более архаичном согдийском языке. Тогда начали проникать в понимание великой роли, которую играл согдийский язык, последним остатком которого является говор, на котором говорят в долине Ягноб» (Андреев, 1945, 58).

Дар ҳақиқат омӯзиши ин забонҳо бароямон дарҳои нав ба навро боз мекунад. Муҳимияти дигар дар он аст, ки бештари забонҳои асилу куҳанбунёди шарқии эронӣ дар кишвари мо боқӣ мондаанд ва ин боиси ифтихори миллати тоҷик аст. Бинобар ҳамин, Тоҷикистон як озмоишгоҳи забонҳои зиндаи эронист. Забон, фарҳанг ва суннатҳои мардуми Бадахшон ва Яғноб, ки идомаи забонҳои гузашта ё қадимаи шарқии эронӣ-суғдиву бохтарӣ мебошанд, омӯзиши онҳо барои ташаккули забони тоҷикӣ низ мусоидат мекунад.

Ҳамин тавр, дар охир метавонам андешаи худро бо чанд мисраи шеърӣ, ки бо қалами шоири маҳаллии яғнобӣ Қўрабой Қумаев тааллуқ дорад ва барои забон бахшида шудааст, ҷамъбақст намоям:

...Вовс, зивокмох ӣ куним!
Вовс, ментмох қатӣ куним!
Шавим чироғт олхашоним,
Тик хутаннот лаксоним.
Яғнобит, ҳамашинт ҷам вис!
Ӯ гап деҳс, ӯ қам вис!
Майлаш зивокмох кам вот,
Арвоҳти дилмох ҷам вот.

(Мирзоев, 2012, 119)

... Биёед, забонамон як кунем!

Биёед деҳаҳоямон якҷо кунем!
Равем чороғҳо фурӯзон кунем,
Боз осиебҳо гардон кунем.
Яғнобиҳо ҳама сарчамъ шавед!
Як гап занед, як қавм шавед!
Майлаш забонамон кам (=хурд) бошад,
Дили арвоҳояшон чамъ бошад.

Рӯйхати адабиёт

1. Андреев М.С. Материалы по истории таджиков и Таджикистана. Сталинобод, 1954. – С.58.
2. Андреев М.С. и Пещерева Е.М. Ягнобские тексты с приложением ягнобско-русского словаря, составленного М.С.Андреевым, В.А.Лившицем и А.К. Писарчик. М.- Л.: Академии наук СССР, 1957. – 392с.
3. Мирзоев С. Суннатҳои маҳаллӣ ва сурудҳои яғнобӣ. Душанбе: ҶДММ “Контраст”, 2012. – 168с.
4. Хромов А.Л. Ягнобский язык. М.: Наука, 1972. – 208с.
5. Хоннис Шилд. Дар бораи забонҳои кӯҳистони Тоҷикистон. Маҷаллаи “Роҳбари дониш”, 1928, № 6. – С. 13-14.
6. Junker G. Arische forschungen Yagnobi. Student. I. – Leipzig, 1930.